

ORCID ID: 0000-0001-7149-7390

ORCID ID: 0000-0002-8014-8261

ORCID ID: 0009-0001-1619-9355

Берега Р. П.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*

Тицький І. А.,

*заступник начальника кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*

Писарчик М. М.,

*старший викладач кафедри поведінкових наук та військового лідерства
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного*

РЕФЛЕКСИВНО-САМОРЕГУЛЯЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ У ВІЙСЬКОВОМУ ВИХОВАННІ: ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

REFLEXIVE-SELF-REGULATORY MECHANISMS IN MILITARY EDUCATION: PEDAGOGICAL ASPECT

Умови функціонування Збройних Сил України на сучасному етапі, супроводжуються тривалими збройними конфліктами та гібридними загрозами. Вони актуалізують потребу в переосмисленні традиційних підходів до військового виховання. Тож, закономірно що пріоритетом у цьому процесі пріоритетом стає формування не лише дисциплінованого воїна-виконавця наказів, а й відповідального, свідомого суб'єкта військово-професійної діяльності, здатного до самостійного прийняття непростих рішень та викликів що постають як наслідок безупинного виникнення складних і нестандартних ситуацій в яких в умовах сучасних бойових дій не рідко опиняється військовослужбовець.

Зважаючи на це особливого значення набувають рефлексивно-саморегуляційні механізми, що є передумовою якісного виконання воїном службових обов'язків, забезпечують внутрішню керованість його поведінки та його морально-психологічну стійкість.

Відтак сучасний стан військового виховання в окремих аспектах опинився перед потребою напрацювання нових підходів які допоможуть ефективно вирішувати процес виховання та становлення сучасного офіцера Збройних Сил України.

Ключові слова: військове виховання, рефлексія, саморегуляція, педагогічні механізми, особистість військовослужбовця, професійне становлення.

The current operational conditions of the Armed Forces of Ukraine, characterized by prolonged armed conflicts and hybrid threats, highlight the urgent need to rethink traditional approaches to military education. Consequently, the priority in this process shifting toward shaping not merely a disciplined soldier who executes orders, but a responsible, conscious agent of military and professional activity. This individual must be capable of independent decision-making under tough challenges that constantly arise from the complex and non-standard situations soldiers frequently face in modern combat. Given these circumstances, reflexive-self-regulatory mechanisms gain particular importance. They serve as a prerequisite for high-quality duty performance, ensuring the internal control of a soldier's behavior along with their moral and psychological resilience. Therefore, certain aspects of modern military education now face the necessity of developing new approaches to effectively manage the education and professional growth of modern officers in the Armed Forces of Ukraine.

Key words: military education, reflection, self-regulation, pedagogical mechanisms, serviceman's personality, professional development.

Постановка проблеми. Питання розвитку перебувають військові сили України не пере-
рефлексивно-саморегуляційних механізмів як стає ставити перед військовослужбовцями все
проблема у сучасному військовому вихованні нові серйозні виклики готовність до подолання
постала не випадково. Адже сучасний стан в якому яких щоразу більше спонукає сучасну військову

освіту набувати нових підходів у процесі виховання, пошуку нових форм та методів виховання з метою формування офіцера нового типу здатного до подолання найскладніших проблем у професійній діяльності. З цією метою у статті на теоретико-методологічному рівні проведено аналіз рефлексивно-саморегуляційних механізмів у системі військового виховання. Обґрунтовано їх значення як педагогічного інструменту що здатен ефективно формувати у військовослужбовця свідому дисципліну, відповідальність, морально-вольову стійкість та професійну суб'єктність.

Проблема рефлексивно-саморегуляційних механізмів у системі військового виховання висвітлюється через розкриття сутності понять «рефлексія» та «саморегуляція» у педагогічному контексті, визначення їх місця у структурі загального військово-виховного процесу. Запропоновано педагогічні умови та напрями впровадження рефлексивно-саморегуляційних механізмів у підготовці військових кадрів покликаних брати участь в умовах сучасних воєнних дій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми виховання особистості у педагогії ґрунтовно висвітлені у працях І. Беха [1], Г. Ващенко [2] й цілого ряду інших відомих вчених. Окремі аспекти рефлексії та саморегуляції зокрема досліджували такі сучасні українські вчені як І. Клименко який розглядав ці явища з погляду необхідності наявності психологічного супроводу під час підготовки майбутніх службовців для силових структур [3]. Є. Коваленко у своїх дослідженнях зосередив увагу на необхідності військового педагога дотримуватися стильової саморегуляції під час впливу на формування поведінкових якостей у військовослужбовця [4]. Не менш вартісним у вирішенні даної проблеми є напрацювання й сучасних зарубіжних науковців, зокрема таких як М. Макларнон, М. Ротстайн, Г. Кінг, інші які розглядали саморегуляцію психіки та поведінки військовослужбовця в умовах несприятливих обставин в які їм доводиться потрапляти під час ведення бойових дій [5]. Ці погляди більш ширше на прикладі участі військовослужбовців армії США у бойових діях розвинули такі американські військові педагоги і психологи як Н. Мун, М. Мілошевич, Р. Гріффіт, К. Пітс та цілий ряд інших [6]. У їхніх дослідженнях детально розкрита концепція психологічної саморегуляції військовослужбовця, висвітлено окремі приклади педагогічного впливу на її формування.

Водночас зазначимо що проблема цілісного педагогічного осмислення

рефлексивно-саморегуляційних механізмів у військовому вихованні залишається ще недостатньо розробленою. А тому потребує більш глибокого, ґрунтовного та усебічного вдосконалення та висвітлення.

Мета дослідження. На методологічному рівні розкрити системний, особистісно орієнтований, діяльнісний та аксіологічний підходи, у процесі впровадження рефлексивно-саморегуляційних механізмів у системі військового виховання які у своїй єдності дають змогу розглядати військове виховання як цілісний педагогічний процес формування особистості військовослужбовця. Надати сучасному військовому педагогу додаткові можливості щодо розкриття у курсанта можливостей підвищення власної психологічної, поведінкової, комунікативної культури з метою подальшого застосування набутих знань, умінь та навичок у професійній діяльності.

Мета статті. Полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні сутності та педагогічного значення рефлексивно-саморегуляційних механізмів у військовому вихованні, визначенні педагогічних умов і шляхів їх ефективного впровадження, а також у представленні результатів емпіричного дослідження рівня сформованості рефлексивно-саморегуляційних якостей у курсантів військових закладів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Розвиток рефлексивно-саморегуляційних механізмів у військовому вихованні відіграє важливу роль у становленні військовослужбовця який покликаний на сучасному етапі відповідати реаліям воєнного часу й володіти уміньми та навичками які вимагають від нього непрості умови під час його участі у воєнних діях. Саме зважаючи на це перед сучасною військовою педагогікою а особливо в аспекті осучаснення та подальшого розвитку методики виховання військовослужбовців постала непроста проблема від вирішення якої значною мірою залежатиме виховання майбутнього офіцера-професіонала на якого суспільство покладає відповідальну місію щодо збереження територіальної цілісності держави та недоторканності її кордонів.

У цьому змісті рефлексія розглядається нами перед усім як здатність особистості військовослужбовця в усвідомленні ним власних дій, рівня комунікації, поведінки, наявності здатності регулювати властивими його психіці реакціями. До цього ж переліку необхідно додати й наявність мотиваційних чинників які стимулюють військовослужбовця для досягнення ним нових навчально-виховних а від так й професійних цілей що

надалі становитиме основу професійного вишколу воїна.

Розвиваючи ці та цілий ряд тождних їм завдань військовий педагог повинен чітко визначити ціннісні пріоритети у виховному процесі з курсантами, окреслити результати діяльності курсанта під час виховного процесу, досягнення ним кінцевої виховної мети як підсумку виховного процесу наприкінці якого формується бажаний виховний ідеал як феномен виховного прикладу гідний для наслідування, досягнення та впровадження майбутнім військовиком у набутому ним військово-професійну компетентність.

Не менш важливим у процесі педагогічного впливу на рефлексію військовослужбовця є формування у нього відповідальності у ставленні до виконання службових обов'язків – риси яка є невіддільною від осмислення курсантом його власної ролі у прийнятті морально виважених рішень особливо під час перебування в екстремальних ситуаціях, а також під час щоденної комунікації з товаришами по службі та перебування у військовому колективі.

Зважаючи на це педагог повинен розглядати явище рефлексії перед усім як складову непростого психолого-педагогічного явища яке умовно можна розділити на кілька елементів. А саме:

1. Саморегуляція – здатність особистості військовослужбовця цілеспрямовано керувати власними психологічними станами, поведінкою та нормами комунікативної культури – якостей які піддаються особливому навантаженню в аспекті дотримання вимог військової служби і з часом стають основою внутрішніх переконань воїна. Тож, як підказує наш багатолітній досвід виховної роботи з курсантами саморегуляція як психологічна властивість військовослужбовця перед усім вміщує у себе такі важливі компоненти, як волюву мобілізацію власних зусиль, цілепокладання, здатність до планування власних дій задля якнайкращого вирішення поставленого завдання, контроль і оцінювання досягнутих результатів.

2. Рефлексія – здатність військовослужбовця до внутрішнього самоуправління яка ґрунтується на адекватних психічних реакціях та умінні вирішувати найскладніші завдання.

Звісно що саморегуляція і рефлексія перебувають у тісному взаємозв'язку, адже без наявності їхнього високого рівня розвинутої у військовослужбовця намарно уявити єдиний механізм внутрішнього самоуправління без якого особистість військовика виглядатиме млявою та аморфною. Тож, на наше переконання саме рефлексія у системі військового виховання покликана виконувати

низку надважливих функцій серед яких найперше слід виокремити: **а) адаптаційну** як здатність психіки військовослужбовця налаштовуватися до ситуації його перебування та дій; **б) мотиваційну** як фактор стимулювання воїна до досягнення ним якісних та переконливих результатів, **в) регулятивну** як механізм впливу на індивіда суспільних норм комунікації, поведінки та відносин. **г) ціннісно-орієнтаційну** як пошук особистості військовослужбовця власного місця в ієрархії суспільних цінностей та правил співжиття. На наше переконання, завдяки саме цим функціям рефлексивно-саморегуляційний процес у діях військовослужбовця здатен набувати усвідомлення вимог служби перетворюючи їх із чинника зовнішнього примусу у внутрішньо усвідомлену, а, від так, – прийняту норму поведінки.

Тож, детально розглянувши психолого-педагогічну природу феномену рефлексивної саморегуляції військовослужбовця у виховному процесі перед військовим педагогом закономірно постає логічне запитання: – у чому ж полягає педагогічний аспект упровадження рефлексивно-саморегулятивних механізмів під час налагодження військово-виховного процесу з військовослужбовцями?

На наш погляд відповідь на дане питання криється у визначенні умов дотримання яких надасть педагогові можливість досягнути поставленої мети. До цих умов ми відносимо: а) цілеспрямоване та поступальне формування рефлексивної культури курсантів як інтегративної якості особистості, що характеризується її усвідомленим ставленням до власної діяльності, поведінки та мислення, а також вмінням аналізувати ці явища, здатністю покроково долати стереотипи та формувати новий інноваційний зміст власного «Я»; б) використання активних та інтерактивних методів навчання та виховання як запорука ефективності сучасної військової педагогіки покликана досягати поставленого завдання у формі нестандартного, інноваційного підходу; в) залучення курсантів до аналізу службових і бойових ситуацій як необхідний та важливий формат реалізації на практиці педагогічної дії яка відповідає за своїм змістом вимогам реального часу; г) розвиток у курсанта навичок самооцінювання та самоконтролю як умова розвитку у військовослужбовця адекватності самоусвідомлення та рівня якості набутих знань та умінь.

Звісно, що важлива роль у забезпеченні усіх цих функцій покладається на особистість викладача і командира, які в першу чергу виступають для курсантів беззаперечними носіями рефлексивної позиції та педагогічного прикладу.

Окремо слід зазначити що особливого значення рефлексивно-саморегуляційні механізми набувають в умовах навчально-виховної роботи наближеної до бойової діяльності. Адже саме за таких обставин курсант змушений діяти в ситуаціях високого ризику, емоційного напруження а подекуди й виснаження що не рідко супроводжується невизначеністю та непередбачуваністю його дій та психічних реакцій рівно ж як й небувалим емоційним напруженням. Тож, саме сформованість внутрішніх механізмів саморегуляції забезпечує у курсантові психологічну стійкість, його здатність контролювати страх, втому, агресію зберігаючи при цьому військово-професійну ефективність.

З метою підтвердження наших припущень та висновків нами було проведено дослідження в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного. Емпіричний рівень дослідження в якому взяли участь курсанти молодших курсів (загальна вибірка – 86 осіб) засвідчив недостатню розвинутість у них рефлексивно-регулятивних механізмів особливо у ході їхньої участі в навчально-виховному процесі. Адаптовані опитувальники самооцінки рефлексивності, рівно ж як й запропоновані нами оригінальні методики визначення саморегуляції поведінки, а також авторські анкети стали інструментарієм дослідження для діагностики наявного стану досліджуваної проблеми.

Отримані результати засвідчили, що у домінантній більшості курсантів переважає середній рівень розвитку рефлексивно-саморегуляційних якостей, тоді як високий рівень цього явища було

зафіксовано лише у третини респондентів. Низький рівень проявлявся у епізодичному або фрагментарному усвідомленні власних дій, супроводжувався труднощами самоконтролю особливо в емоційно напружених ситуаціях що були здебільшого орієнтованими на зовнішній контроль.

Водночас курсанти старших курсів демонстрували вищі показники рефлексивної саморегуляції, що стало свідченням позитивного впливу цілеспрямованої військово-педагогічної підготовки. Тож, отримані нами у ході експерименту результати дослідження довели доцільність упровадження спеціально організованих педагогічних умов, спрямованих на розвиток внутрішніх механізмів самоуправління курсантів у ході організованого впливу на їхню свідомість цілеспрямованого навчально-виховного процесу.

Висновки. 1. Рефлексивно-саморегуляційні механізми є важливою педагогічною основою сучасного військового виховання. 2. Цілеспрямоване формування рефлексивно-саморегуляційних механізмів в процесі навчально-виховної роботи з курсантами сприяє ефективному становленню особистості військовослужбовця як свідомого суб'єкта військово-професійної діяльності, суттєво підвищує рівень його морально-вольової стійкості та відповідальності. 3. Перспективи подальших досліджень при умові напрацювання нових підходів та методик педагогічного супроводу розвитку феномену рефлексії та саморегуляції у процесі підготовки військових фахівців покликані суттєво збагатити навчально-виховний потенціал військових педагогів у формуванні офіцера новітнього типу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бех І. Д. Виховання особистості: теорія і практика. Київ: Либідь, 2008. 848 с.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал. Київ: Школа, 2000. 320 с.
3. Клименко І. В. Саморегуляція та рефлексивність курсантів – майбутніх поліцейських у контексті програми психологічного супроводу / І. В. Клименко. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». 2023. № 9.
4. Коваленко Є. С. Специфіка стильової саморегуляції поведінки у військовослужбовців / Є. С. Коваленко. *Вісник Львівського університету*. Серія: Психологічні науки. 2023. Вип. 15. С. 52–58. DOI: 10.30970/PS.2023.15.7.
5. McLarnon M. J. W., Rothstein M. G., King G. A. Resiliency to adversity in military personnel: The role of self-regulation. *Military Psychology*. 2021. Vol. 33, No. 2. P. 104–114. DOI: 10.1080/08995605.2021.1897492.
6. Moon N. A., Milosevic M., Lor K., Clubb A. R., Converse P. D., Griffith R. L., Pitts K., Graves R., Gomes K., Kirshenbaum J., Moore B. Soldier self-regulation: Applying self-regulatory concepts to the U.S. Army context. *Journal of Military Social Work and Behavioral Health Services*. 2023. Vol. 3. P. 234–251. DOI: 10.1080/21635781.2023.2246897.

Берега Р. П., Тицький І. А., Писарчик М. М.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 11.07.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 05.08.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.09.2026

